Na bijna vijftig jaar wordt zijn proefschrift over de financiering van Surinaamse plantages herontdekt. Gesprek met **Jan van de Voort.**

Volg het geld

Gertjan van Schoonhoven

Speciaal voor het gesprek heeft hij al hun namen geel gearceerd. Negen zijn het er. Negen gele strepen op een wit A4'tje. Het zijn de namen van de presidenten en directeuren van De Nederlandsche Bank in de negentiende eeuw die voorkomen in het proefschrift dat hij bijna vijftig jaar geleden schreef en nu wordt herontdekt. Het blijkt een bron van uiterst actuele, zelfs brisante financiële feiten over de slavernij. De Nederlandsche Bank van nu, en ook andere financiële instellingen, worden er zenuwachtig van.

Hij, dat is gepensioneerd historicus Jan van de Voort (78). Met zijn vrouw woont hij in een rustige buitenwijk van de voormalige haringvisserijstad Vlaardingen. Dat zegt iets over de vreemde wending die zijn leven heeft genomen. Van de Voort heeft als rechtgeaarde Brabander – het bezoek krijgt naast koffie en chocolaatjes ook worstenbroodjes aangeboden – naar eigen zeggen 'eigenlijk niks met maritieme geschiedenis'. Toch wijdde hij er zijn hele leven aan.

Van 1970 tot aan zijn pensionering was hij wetenschappelijk medewerker van het Visserijmuseum in Vlaardingen, waar hij een omvangrijk visserijarchief opbouwde. En als jonge historicus in de nieuwe wetenschap sociale en economische geschiedenis, werd hij voor zijn doctoraalscriptie door zijn toenmalige hoogleraar aan de Universiteit van Nijmegen, P.H. Winkelman, naar Zeeland gestuurd. Boodschap: 'Ga maar eens kijken wat daar aan interessant materiaal ligt.'

Het wereldwijd unieke archief in Middelburg van de Middelburgsche

Rijksmuseum

Gezicht op koffieplantage Leeverpoel in Suriname, rond 1750

Universal History Archive/Getty Images

Suriname, rond 1754. Net aangekomen slaven en slavendrijver met stok

Guido Benschop

Historicus Jan van de Voort: 'Via plantageleningen trokken Amsterdamse handelaren de handel naar zich toe'

Commercie Compagnie – wegens zijn compleetheid sinds 2011 Unesco-erfgoed – was deels al onderzocht door rijksarchivaris Willem Unger. Hij bekeek in de jaren vijftig de rol van deze particuliere handelsonderneming in de trans-Atlantische slavenhandel. Maar de overzeese goederenhandel met toenmalige slavenkolonie Suriname lag nog braak. Dat zou Van de Voorts onderwerp worden. 'In de archieven ontdekte ik hoe het systeem in elkaar zat. Het was: *follow the money*.'

Alle handel op de Amsterdamse beurs in koloniale producten uit Suriname bleek te verlopen via kooplieden die de Surinaamse planters ook van kapitaal voorzagen. 'Via plantageleningen trokken de vooral Amsterdamse handelaren de handel naar zich toe.'

Van de Voorts onderzoek zou in 1973 resulteren in het proefschrift met de gortdroge naam dat nu is herontdekt: *De Westindische plantages van 1720 tot 1795. Financiën en handel.* De koffie-, cacao- en katoenplantages in de slavenkolonie Suriname beleefden in de tweede helft van de achttiende eeuw een periode van enorme expansie. Cruciaal daarin, ontdekte Van de Voort tijdens een anderhalf jaar durende expeditie door archieven in ook Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag, waren overwegend Amsterdamse kooplieden-bankiers, vaak met veel maatschappelijk aanzien. Naast rijk waren ze doorgaans ook regent in de hoofdstad, niet zelden burgemeester.

Deze kooplieden-bankiers verschaften middels plantageleningen vanaf 1753 de planters in Suriname en elders

in West-Indië het benodigde kapitaal voor hun onderneming. Veel van dit kapitaal werd gebruikt voor de aankoop van Afrikaanse slaven, die het moordende werk op de plantages deden. Alleen al in de periode 1750-1780 werden er 80.000 geïmporteerd, volgens een berekening van de historicus Karwan Fatah-Black. Door de hoge sterfte moesten er telkens nieuwe worden gekocht, een van de redenen dat de planters min of meer leefden op krediet. Amsterdams krediet dus.

De eerste die zich in de hoofdstad op de plantageleningen stortte, was in 1753 koopman-bankier én vijfvoudig burgemeester van Amsterdam, Willem Gideon Deutz. Volgens Van de Voort haakte hij in op de opkomende koffiecultuur, waarin hij veel commerciële potentie zag voor Amsterdam. Maar er was veel kapitaal voor nodig – vandaar zijn initiatief.

Velen zouden Deutz volgen. Niet alleen groeide in de Republiek de vraag naar koloniale goederen, er was volgens Van de Voort ook kapitaal in overvloed dat op zoek was naar belegging. Van de Voort schat het totale bedrag aan plantageleningen in de tweede helft van de achttiende eeuw op 69 tot 80 miljoen gulden (nu ongeveer 900 miljoen euro). Meer dan de helft ging naar Suriname, 83 procent van het kapitaal kwam uit Amsterdam.

> ‘Slaven waren net als gebouwen. Je kon er een hypotheek op nemen’

Het kapitaal werd geleend via een zogeheten negotiatie. Dat was een soort vennootschap met een directie – die obligaties uitgaf tegen een rente van doorgaans 6 procent – en aandeelhouders: degenen die hun kapitaal in de obligaties hadden gestoken en dat geld twintig jaar moesten laten staan. De aanleg van koffieplantages was een zaak van lange adem. Noch de planters noch de obligatiehouders zouden er uiteindelijk financieel veel wijzer van worden. De negotiaties waren om allerlei redenen een ‘echec’, aldus Van de Voort in zijn proefschrift.

Waarschijnlijk zijn alleen de toch al rijke kooplieden-bankiers er rijker van geworden. Zij verdienden immers ook nog aan de commissie op de koloniale producten. Slaveneigenaar werden ze ook, tegen wil en dank. Veel planters gingen failliet. En omdat de plantages (inclusief de slaven) onderpand voor de leningen waren, werden ze eigendom van de Amsterdamse geldschieters.

Het is op dit punt dat die negen geel gemaakte namen belangrijk worden. Op de honderden namen die voorkomen in het proefschrift van Van de Voort, is het maar een klein gezelschap. Maar wel een heel prominent gezelschap. Het zijn de Amsterdamse kooplieden-bankiers die op grond van hun aanzien, expertise en rijkdom in het bestuur van De Nederlandsche Bank (DNB) belandden, in de eerste decennia na de oprichting van de bank in 1814 door koning Willem I. De eerste helft van de negentiende eeuw was die DNB een volledig Amsterdamse gelegenheid.

Eigenlijk zijn het acht namen, niet negen. De meest prominente naam op Van de Voorts lijstje – die van Jan Hodshon – staat er twee keer op. De Amsterdamse koopman, bankier én regent was van 1816 tot zijn dood in 1827 niet alleen de tweede president van De Nederlandsche Bank, hij was ook nog een tijdje directeur. En in enkele gevallen gaat het om DNB-bestuurders die niet zelf de plantageleningen verstrekten, maar wel uit een familie komen die dat deed.

Of die, zoals de DNB-directeuren Jacobus Insinger en Ferdinand Rendorp, in 1863 door de Nederlandse staat werden gecompenseerd bij de afschaffing van de slavernij omdat ze in Suriname meerdere onderpand-plantages bezaten en dus de eigenaar waren van vele slaven. Van de Voort: ‘Slaven waren namelijk net als gereedschappen en gebouwen. Daar werd waarde aan toegekend, je kon er een hypotheek op krijgen.’

Hoewel Van de Voort de gegevens bijna een halve eeuw geleden ontdekte als jong promovendus, zijn ze nu opeens van groot belang in nieuw historisch onderzoek naar de rol die Nederlandse bankiers hebben gespeeld in de financiering van de slavernij. Toen eerder deze maand bekend werd dat De Nederlandsche Bank onderzoek laat doen naar het slavernijverleden van haar eerste bestuurders, was dat mede naar aanleiding van Van de Voorts herontdekte proefschrift. Volgens maandblad *Vrij Nederland*, dat het nieuws als eerste bracht, naar aanleiding van onderzoek van de Harvard-historici Pepijn Brandon en Ulbe Bosma, waren Van de Voorts gegevens over de plantageleningen ‘het meest directe bewijs’ voor die betrokkenheid.

H. P. Schouten/Stadsarchief Amsterdam

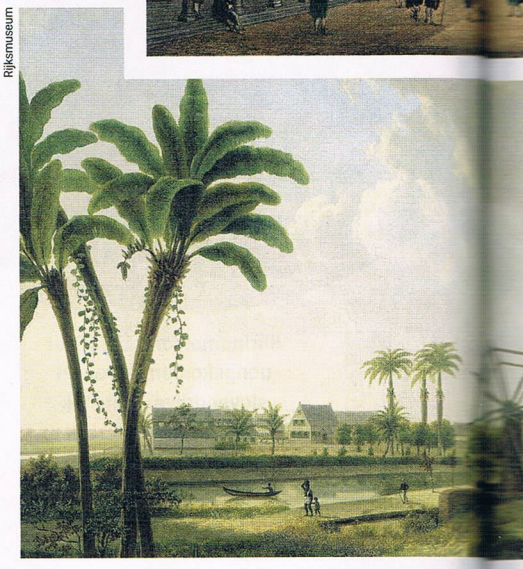

Rijksmuseum

De herontdekking van het proefschrift past ook in een andere tendens. Een nieuwe generatie historici kijkt niet alleen naar de winsten van de slavenhandel an sich, maar ook naar het bredere profijt dat de Nederlandse samenleving ervan zou hebben gehad. De cijfers en namen die Van de Voort verzamelde voor Suriname, zijn daarbij een belangrijke bron.

Ze bieden overigens een gemengd

De Amsterdamse Koopmansbeurs, waar koloniale producten uit Suriname en aandelen in plantages werden verhandeld

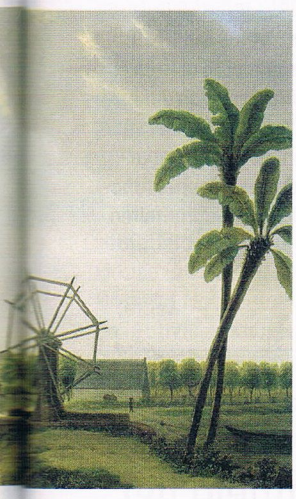

Surinaamse koffieplantage Marienbosch, waar ook cacao werd verbouwd

President en directeuren van De Nederlandsche Bank (DNB) die voorkomen in het proefschrift van Jan van de Voort:

President van De Nederlandsche Bank
1 november 1816-25 februari 1827:
Jan Hodshon (1758-1827)

Directeuren van De Nederlandsche Bank
28 maart 1814-1 november 1816:
Jan Hodshon
28 april 1814-22 juni 1822:
Jhr. mr. Jan van de Poll (1759-1822)
1 juli 1822-1 oktober 1837:
Johannes Carp (onbekend-1841)
1 april 1827-5 maart 1837:
Jhr. Jan Jacobus Valckenier van de Poll (1792-1837)
1 mei 1828-21 maart 1829:
Jhr. mr. Willem Roëll (1793-1841)
1 september 1836-1 april 1864:
Johannes Luden (1792-1868) (voorgaande familie)
1 mei 1844-1 juli 1871:
Jacobus Hermanus Insinger (1794-1874) (voorgaande familie en compensatie in 1863 bij afschaffing slavernij (plantage Kronenburg, koffieplantage Barbados, en Wederzorg))
1 april 1845-30 juni 1865:
Ferdinand Rendorp (1797-1878) (voorgaande familie en compensatie in 1863 bij afschaffing slavernij (plantage Potribo, plantage Vreeland, La Paix, Alida en Johannesberg))

Jan Hodson: tweede president van Nederlandsche Bank

'DNB zou donatie kunnen doen aan slavernijmuseum'

Moet DNB excuses aanbieden? De bank was, indirect, via haar eerste bestuurders, nauw verbonden met de slavernij, via financiering, handel en ook bestuur van de plantages in Suriname. DNB heeft het antwoord op de vraag uitgesteld. President Klaas Knot wil een onafhankelijk onderzoek. Jan van de Voort worstelt met de vraag. Grootscheepse herstelbetalingen vindt hij 'onzin'. En, vindt hij, er is al veel geld naar Suriname gegaan.

Maar DNB zou wel haar verantwoordelijkheid kunnen tonen door bijvoorbeeld een donatie te doen om de komst van een slavernijmuseum te bevorderen. 'En waarom geen fonds voor studiebeurzen aan Surinamers met een sociale achterstand?'

Merijn Doomernik/ANP

President Klaas Knot: onderzoek slavernijverleden DNB

beeld. Van de Voort: 'Veel planters gingen failliet en de financiers/beleggers in de negotiaties hebben over het algemeen op hun obligaties verloren. Maar de Amsterdamse kooplieden in suiker en koffie hebben er wel aan verdiend. Want die hadden de financiering én de handel. En als ze in 1863, bij de afschaffing van de slavernij plantages hadden, werden ze financieel gecompenseerd. Met 300 gulden per slaaf. Je had commissies die gingen kijken op de plantages. Slaven die lepra hadden, werden niet meegeteld.'

Of de kooplieden-bankiers echt rijk zijn geworden dankzij alleen de slavernij, is twijfelachtig. Ze wáren immers al rijk. Van de Voort: 'Ik denk dat bijvoorbeeld Willem Deutz niet rijk is geworden van de slavernij. Hij zag die koffie opkomen en dacht: ik ga leningen verstrekken om die handel naar Amsterdam te halen. Hij was een burgemeester die het beste voorhad met zijn stad.'

'Overheid en commercie vielen samen. Dat was allemaal wat opener toen'

Dat laatste is pikant voor de discussie over het slavernijverleden, en wel of geen excuses. Een beroep op het gegeven dat de overheid van nu niks te maken heeft met het gedrag van particuliere kooplieden-bankiers in het verleden, zal voor tegenstanders van excuses best lastig worden. Overheid en bedrijfsleven liepen destijds door elkaar, zegt Van de Voort. Niet alleen in Amsterdam. Rotterdam leende de Rotterdamse slavenhandelaren Van Coopstad en Rochussen 30.000 gulden voor plantageleningen voor Suriname. Tegen 4 procent rente. Van de Voort: 'Je kunt dus niet zeggen: het was bedrijfsleven. Nee, het was óók bestuur. Het overheidsbeleid werd bepaald door de mannen die ervan profiteerden.

'Het was in dat licht ook volkomen logisch om voor het bestuur van De Nederlandsche Bank Amsterdamse kooplieden-bankiers te zoeken: die hadden verstand van geld. Dat was met elkaar verknoopt. Je was rijk, dus je had invloed. Dan werd je burgemeester. In de Staten zaten ze ook allemaal. Dat was wat opener toen. Overheid en commercie vielen gewoon samen.

'Je kunt ook niet zeggen dat die mannen het alleen voor zichzelf deden. Ze hadden een duidelijk mercantilistische politiek: iedereen in het "moederland" moest van de koloniën profiteren. Het is alleen niet gelukt. De meeste Nederlanders waren alleen consument: iedereen dronk koffie. Dat is toch niet hetzelfde als profiteren van de slavernij.'